

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: *La fundació de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, per J. M.ª GUILERA ALBINYANA. — *L'antic palau*

reial de Barcelona, per F. DURAN I CANYAMERES. — *L'estela ibèrica de Badalona*, per F. CARRERAS I CANDI. — *Bibliografia*.

LA FUNDACIÓ DE LA ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFIQUES

LA brillant commemoració que la nostra Entitat celebrà deu anys enrera del Cinquantenari de la fundació de la seva iniciadora la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, tingué la virtut de presentar als actuals socis el panorama d'uns inicis i d'unes actuacions primiceres, plenes d'abnegació i de mèrit i que normalment jeien en un oblit massa profund fins per una gran majoria de l'actual generació. Aquesta s'afanyava a gaudir i a engrandir cada vegada els beneficis d'aquelles tasques, però no curava gaire d'escrutar i reflexionar com s'havia produït ni com havia arribat fins a les seves mans l'arbre ufanós del nostre Excursionisme.

Després del Cinquantenari, i gràcies a aquella celebració, la data i els actes iniciats l'any 1876 s'han divulgat bon tros entre nosaltres. La seva actualitat no fou pas fugissera ni s'ha empal·lidit amb la marxa progressiva de l'Entitat i amb les evolucions ràpides que en els darrers anys l'excursionisme ha emprès. D'aleshores ençà, tot i distanciar-nos cada vegada més del punt de partida del 1876, a mesura que l'hem conegut més l'hem anat venerant millor, fins sentir que el podem prendre, tot i la humilitat de la seva naixença, com una executòria de noblesa que honora per igual l'Entitat i els seus homes.

Pel que a nosaltres particularment afecta no hem pogut amagar la nostra inclinació i simpatia per tot el que serví per a muntar d'una manera tan simple i casolana el basament damunt del qual, gràcies a l'esforç dels fundadors i de les generacions que els succeïren, s'ha assentat fa temps la sòlida estructura del CENTRE EXCURSIONISTA DE

CATALUNYA. Aquest afecte nostre ha arribat a fer que per una vegada deixéssim els temes muntanyencs, i assagéssim, malgrat la inexperiència, els temes d'investigació entorn dels fets que envoltaren la constitució de la primera Associació excursionista catalana. La tasca que volem emprendre serà ben facilitada per les referències que s'escampen —en una i altra banda de la nostra col·lecció de BUTLLETINS— degudes totes elles a persones autoritzades i ben assabentades, que han escrit entorn de la fundació de la primera Associació. Recolzant-nos en tan poderoses dades i amb l'ajut d'altres documents que havem tingut la sort de consultar i àdhuc de trobar, pretenem fer alguns comentaris i constatacions sobre els antecedents, la fundació i la primera actuació de la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, la naixença de la qual acaba de passar ara el LX aniversari. Sigui aquesta la nostra contribució personal a commemorar una nova dècada de vida excursionista.

LA FUNDACIÓ

La festa del Cinquantenari, amb un estil molt adequat als temps presents, va concentrar tot el procés de l'establiment del nostre Excursionisme en un sol fet i una sola data. Es glorificà l'excursió al turó de Montgat i el dia venturós en què aquesta sortida s'efectuà: el 26 de novembre del 1876. Però, és evident que una concreció semblant, per mica que vulguí aprofundir-se, no pot donar lloc per si sola a posar en marxa el moviment inicial de l'Excursionisme català. Abans d'aquestes dues fites en trobaríem moltes d'altres que guardant-hi o no relació ens permetran de constatar que el començ de l'Excursionisme no fou providencial sinó que tingué una gestació lògica i natural. Això és el que podem veure en els següents testimonis (deixant-ne a part d'altres més anteriors, com, per exemple, la relació de la llarga excursió que el pintor Josep Arrau efectuà per la Cerdanya i Pirineu català l'estiu del 1852) (1).

Comencem per examinar els antecedents immediats a l'època de la fundació. Res millor que la crònica següent per a situar-nos dins aquell ambient.

Ramon N. Comas, en fer la necrologia del fundador de la primera Entitat Excursionista, Josep Fiter i Inglès (2), escriu:

“En Fiter i Inglès a l'edat de quinze anys comença a fer excursions amb alguns amics fidels, i així, el 1872, planteja i dona vida a una empresa (fundar una entitat excursionista) que d'altres havien iniciat, i que, amb més anys d'edat, no van presumir el fruit que podia donar l'excursionisme... I les excursions d'aquells jovenets duren un any, dos... fins quatre. Quan ja fa tant de temps arriben a assabentar-se que també hi ha uns altres

(1) BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, núms. 486, 497, 498 i 499, anys 1935 i 1936.

(2) BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, núm. 276, gener, 1918.

minyons de la seva edat els quals, els dies de festa, solen sortir a fora de la ciutat amb iguals propòsits d'extasiar-se amb les belleses naturals del terror i fer-se càrrec dels edificis més o menys monumentals, de major o menor vàlua artística, però venerables per llur antiguitat. Els excursionistes nous, a judicar pels vestits que porten, pertanyen a un'estament més humil que el dels altres, són senzillament uns obrers que criden l'atenció de tothom per l'interès amb què ho examinen tot, i fan indagacions respecte la cosa que els atreu i desconeixen. Un dia, l'inoblidable Parcerisa (1), els escomet, i assabentat de llurs pretensions, els encoratja a seguir i se'ls ofereix com a amic, dient-los que quan ell era jove també anava amb igual objecte d'un cantó a l'altre, mirant i estudiant els records i belleses que trobava en la ruta que seguia.

"Les dues colles no es tenen enveja, són confreres d'unes mateixes idees, tenen el mateix pensar i són també iguals les aspiracions patriòtiques. I uns i altres fan per manera de trobar-se i de parlar-se. I com que enraonant la gent s'entén, tots plegats convenen a fer una excursió junts l'últim diumenge de novembre. I, efectivament, la sortida de Barcelona a Montgat, anant-hi amb el ferrocarril del Litoral, s'efectua amb l'assistència de set amics i companys."

El que fou bibliotecari del CENTRE precisa, doncs, l'existència de dos grups d'excursionistes, i el paper que desenrotllà en Parcerisa fent-los ajuntar i encoratjant-los a continuar. També diu Ramon N. Comas, i era home ben assabentat i consciencios en les seves afirmacions, que en Fiter i Inglès ja portava de cap, des del 1872, fundar una entitat excursionista. També hem vist que fixa en set el nombre de participants a l'excursió a Montgat, amb la qual cosa, si no es tractés d'un error de ploma, quedaria una mica confosa l'afirmació sentada peí propi Fiter i Inglès dels cinc concurrents a la famosa excursió, els quals han passat a la posteritat i han rebut el nostre homenatge.

En quant a les dues colles excursionistes d'abans del 1876, podem saber d'altres detalls d'una d'elles.

Eduard Vidal i Riba, en la detallada memòria que escriví amb motiu del XXV aniversari de la fundació del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (2), diu:

"Poc temps després (del 1872) es formava particularment la X, societat de dotze individus, creada amb l'objecte de recórrer la nostra terra per ben conèixer i admirar les seves innombrables belleses. Així quedava constituïda, encara que en forma ben rudimentària i de poca volada, la primera societat excursionista a la nostra Catalunya."

El propi Vidal i Riba, en la sessió necrològica que el CENTRE dedicà a Cèsar August Torras (3) esmenta que aquest començà la seva

(1) Dibuxant dels *Recuerdos y Bellezas de España*, primer que figurà en la galeria d'excursionistes il·lustrats.

(2) BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, núm. 243, abril 1915. El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA fou fundat, com es recordarà, a primers de l'any 1891. La Memòria fou publicada sense signatura, però tot fa pensar que és deguda a la ploma d'E. Vidal i Riba, aleshores secretari del CENTRE.

(3) BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, núm. 346, novembre 1913.

vida excursionista formant part de la X, de la qual també foren en Fiter i Inglès i l'Eudald Canibell (1).

De l'excursió al turó de Montgat en tenim la relació escrita per en Fiter i Inglès, la qual es publicà com a treball inicial del primer volum de les Memòries de la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques*. Semblant document ha tingut després una divulgació considerable i ha estat reproduït més d'una vegada (2). Els excursionistes el considerem amb una veneració gairebé parella a la que mereixen els millors documents de tota la nostra història. Tots els que van concórrer a la solemnitat de la sessió commemorativa del Cinquantenari no hauran oblidat la intensa emoció produïda per la lectura feta per Marçal Ambrós, aleshores l'únic supervivent dels concurrents a la sortida bàsica del nostre Excursionisme.

Nosaltres ens permetem ara de reprendre l'inapreciable document, i per a l'objecte d'aquest estudi serà preferible d'emprar més l'anàlisi que no pas l'elogi. Aquest darrer ha estat tothora abundant i variat, i en aquest rengle encara que volguéssim poca cosa de nou sabríem dir.

Fiter i Inglès posa com a subtítol de l'article "Excursió a Montgat — 26 novembre 1876", el que segueix: "Lo bressol de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques", i això, junt amb una part del text, ha servit per a prendre després com a inqüestionable que l'Associació quedà fundada al turó de Montgat aquell darrer diumenge de novembre. Vejam com ho explica el propi fundador:

"Asseguts en el sorral que besa l'ona del Mediterrani, es parlà de fundar una Associació que practicant sortides per l'estil de la que tan agradable s'havia fet aquell jorn pogués estudiar les riqueses de la nostra terra sota els diferents aspectes científic, artístic i literari; que els estudis portats a cap fins aleshores per alguns dels allí reunits obeïssin a un pla fix, inspirant-se en les profitoses i nobles idees del catalanisme. Muntaren al vagó i refermant-se més i més en llur propòsit i comptant sols amb llur ardiment, allí mateix donaren per plantejada la institució i allí mateix el nomenat tresorer cobrà les primeres quotes als novells socis."

De bell antuvi fixem-nos en el detall: "Asseguts en el sorral que besa el Mediterrani es parlà de fundar una Associació..." i veurem fidelment l'esperit i orientació del naixement de l'excursionisme. S'ha dit sovint que aquest nasqué dalt el turó de Montgat, però ací hi ha un error a rectificar. L'excursionisme català no pot presumir en la seva naixença ni d'un metre d'alçària, car és fill del "sorral que besa el Mediterrani" i en això sí que no hi ha lloc a dubtes. Dels cinc excursionistes de la versió oficial, dos es quedaren al peu del turó i

(1) BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, núm. 245, abril 1915, i número 380, gener 1927.

(2) La família Canibell conserva el petit botiquí que la X utilitzava en les seves excursions. Es tracta de l'única cosa que nosaltres coneguem que resta d'aquella "penya".

“obrint les capsas de pintar a l'oli, provaren d'abocetar la vista del castell tan anomenat en les cròniques de la guerra del 1808, mentre els altres, guiats per l'esperit d'investigació, pujaren la costa i saltaren els arrunats murs de l'antiga fortalesa”.

Els qui després han vingut treballant per donar un sentit muntanyenc, alí, al nostre Excursionisme, que no cerquin trobar una mica d'aquest esperit ni a Montgat ni en cap de les altres sortides ni orientacions de la primitiva Associació. Els muntanyencs ja passaríem per la creació de la nostra Entitat dalt del turó més insignificant, d'una alçària microscòpica, de tota la serralada costera. Ja ens donaríem per mitjanament satisfets si, per a aquesta sortida preparatòria que després hem convertit plegats en definitiva, en comptes de triar una altra muntanya més elevada i digna, entre les moltíssimes que tenim a l'abast de la mà, almenys dalt el turó marítim en lloc d'admirar el “horitzó de delicadíssim color”, haguéssim esguardat amb afany de possessió i d'acció les properes siluetes de les serralades del Maresme. Si en comptes d'esguardar avall i cap a llevant, haguessin cercat la visió aspra i trencada del Nord desconegut. La declaració dels dos artistes aficionats, els quals apaciblement resten al peu del turó es conjuga amb la dels altres tres que efectuen l'ascensió més breu i descansada del món, portant per únic guia l'esperit d'investigació i cap més altre afany esperançador.

Els muntanyencs d'ara ens sentim ben diferents d'aquella excursió, d'aquella data i dels homes estudiosos i treballadors de la *Associació*, per als quals l'Excursionisme i la nostra terra eren un vast laboratori, un museu abandonat, una terra per explorar i valorar, i per als quals les muntanyes eren encara inexistents. Si ens fem forts en aquests punts no ho fem per a blasmar-los, car tal com les coses vingueren i es succeïren, han de merèixer el nostre aprecí i respecte. Volem subratllar el volum de l'evolució lenta i total que d'aleshores ençà s'ha anat operant i s'opera encara, i que té com a punt de partida un altre document cabdal, i aquest força oblidat, el de l'Antoni Massó, escrit un any després, amb el tema “Consideracions sobre la conveniència de l'estudi de les Muntanyes”, que, com a penyora del que s'havia d'esdevenir, clou el volum primer de les “Memòries” de l'Associació. Si el nostre sentiment muntanyenc de l'Excursionisme ens fa esguardar amb respecte, però sense excessiva emoció, les primeres excursions i manifestacions de l'Associació, aquelles “Consideracions” sobre les muntanyes tenen el mèrit d'unir-nos amb aquella gent. Tot l'anacronisme que es deriva del turó de Montgat, de Pedralbes i del Pont del Diable queden compensats per les afirmacions i pel programa, que encara no han perdut actualitat, apuntat per Antoni Massó, el primer definidor del moviment muntanyenc a Catalunya. Aquest, però, és tema prou important per a deixar-lo ara de banda, en espera de reprendre'l en el moment oportú.

Fins aquí ja sembla que realment existís en aquell moment una

Entitat en marxa, amb estatuts, amb Junta Directiva i amb un títol ben definit, però és el mateix Fiter el que ve a complicar-ho tot en dir poc més avall del que hem transcrit: "El diumenge següent els fundadors aprovaren ja el projecte de Reglament batejant la societat amb el nom de "Associació Catalanista d'Excursions Científiques", Reglament que ací és reproduït.

Queda ben palès que fins el 3 de desembre del 1876 la idea posada en el bressol sota el turó de Montgat no quedà perfilada amb un nom, amb uns Estatuts i amb un sistema d'actuació. Si el 26 de novembre fou la naixença, el 3 de desembre vingué el bateig i la plena personalitat. Fem observar de passada el fet graciós d'un nomenat tresorer que a Montgat cobrà les primeres quotes d'una Associació que encara s'havia de constituir i d'acord amb unes cotitzacions que encara no havien estat aprovades. Tots els escrúpols d'ordre estatutari que aquest anticipi puguí suscitar queden, ens sembla, ben compensats pel bell exemple de sentit pràctic que amb aquest detall palesaren els nostres fundadors. L'lur segle no fou solament el del renaixement cultural i patriòtic, sinó que portà també a Catalunya el ressorgiment econòmic. Els nostres primers excursionistes, just exponent de totes aquestes virtuts, foren uns creadors, uns idealistes, uns romàntics... que començaren pagant per endavant.

A la pregunta: ¿quan fou fundada la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques?*, no és tan fàcil de respondre com semblava de primer antuvi, ni menys de fer-ho amb la seguretat i aplom amb què s'ha fet fins ara. Ens sembla a nosaltres que si volguéssim respondre amb estricta objectivitat i d'acord amb el que es concreta en el document que comentem i en la data que porten els Reglaments aprovats hauríem de declarar que la data exacta és el 3 de desembre del 1876. Però si considerem que la reunió d'aquest dia fou continuació del canvi d'impressions i dels acords presos en principi el diumenge anterior (tot i que com veurem a continuació els assistents no foren els mateixos) per la nostra part no veiem cap inconvenient d'apartar-nos en aquest aspecte del que des d'aquell instant fins ara s'ha vingut tenint i venerant com a veritat ortodoxa, això és, considerar la data de la fundació de l'Associació el 26 de novembre del 1876 amb motiu de l'excursió a Montgat.

ELS FUNDADORS

Si passem ara a escatir quins foren els fundadors de l'Associació ens trobarem que la qüestió s'ha embolicat més, no pas en el seu origen, però sí en el transcurs del temps. Aquí sí que caldrà imposar algun canvi en el que s'ha vingut creient durant un cert període.

Exposem els diversos punts en què podem recolzar-nos en la investigació a fer entorn dels fundadors.

Comencem per la tanta vegades citada relació d'en Fiter i Inglès.

Allí es diu: "I havem arribat al cas de donar a conèixer sos noms i no se'ns acusi d'immodestos, puix creiem precis el fer-ho, ja que al cap i al fi devem consignar un fet. Eren Dn. Pau Gibert i Roig, Dn. Marçal Ambròs i Ortiz, Dn. Ricard Padrós i Arquint, Dn. Jaume Faralt i el que en aquest moment molesta vostra atenció" (Josep Fiter i Inglès).

Per haver pres aquesta declaració al peu de la lletra, i per haver confós l'excursió a Montgat amb la constitució i aprovació del Reglament, que com hem vist foren dues coses diferents, amb motiu del Cinquantenari s'homenatjà els cinc concurrents esmentats com si fossin els fundadors de l'Associació. En fer-ho així es caigué en un error doble que ara concretem i que a continuació demostrarem:

Primer: Jaume Faralt, concurrent a l'excursió a Montgat, no figura entre els que el diumenge següent aprovaren el Reglament, ni enlloc més on es parli dels fundadors de l'Associació, ni entre els seus primers socis. Tampoc no hem sabut trobar el seu nom com a participant en cap altre acte ni excursió.

Per tot això havem de considerar la seva presència a Montgat com a purament accidental, sense que se'n derivés cap participació en el moviment excursionista que es plasmava.

Segon: Descartat el nom de Jaume Faralt, cal considerar com a fundadors els quatre restants companys de Montgat, però amb l'afegiment de dues persones més: Roman Arnet, i Eudald Canibell i Masbernà.

Creiem poder afirmar d'una forma ben definitiva i incontrovertible que els fundadors de la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques* foren les sis personalitats següents:

JOSEP FITER I INGLÈS
PAU GIBERT I ROIG
MARÇAL AMBRÒS I ORTIZ
RICARD PADRÓS I ARQUINT
ROMÀ ARNET
EUDALD CANIBELL I MASBERNAT.

Anem a exposar a continuació algunes proves, que demostraran les nostres afirmacions.

Serà la primera, el Reglament aprovat el dia 3 de desembre del 1876 (una còpia del qual conserven els fills d'Eudald Canibell) document que creiem interessant de reproduir aquí en tota la seva extensió, per tractar-se de la veritable carta de fundació de la nostra primera Entitat excursionista. Recomanem als qui ens segueixen que tot llegint-lo es fixin en l'article quart i en els signants del Reglament, car són dades necessàries per a les lògiques deduccions que se'n deriven.

Per tal que el document no perdi res del seu caràcter, hem cregut convenient respectar-ne l'arcaica ortografia.

REGLAMENT DE LA ASOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFICAS

I

OBJECTE DE LA SOCIETAT

Art. 1er.—Ab lo fi d'investigar tot quant meresca la preferent atenció baix los conceptes científich, literari y artístich, en nostra benvolguda terra, 's crea una Societat que's titolará "ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFICAS", comprenent aquest terme las diferentas ramas del saber humá. (S'aprobá per unanimitat.)

Art. 2on.—Para portar a terme aquesta idea la Societat practicarà sortidas instructivas, dirigintse als punts que a proposta de la Directiva, aprobi la majoria absoluta de socis. (Aprobat)

II

DELS SOCIS, SOS DRETS Y SAS OBLIGACIONS

Art. 3er.—La Societat's somposará de 18 socis numeraris y un número indeterminat d'agregats. (Aprobat ab la reforma de n.º de socis).

Art. 4rt.—Los sis primers socis que han ingresat en la mateixa tindran dret al nomenament de fundadors. (Aprobat com l'art. anterior).

Art. 5e.—Pera formar part de l'Associació en classe de numerari es precis tindre contret algun merit, o prestat algun servey a Catalunya. (Aprobat).

Art. 6e.—Los agregats no será menester que estiguen revestits d'aytals condicions, podent si algun dia ne fossen dignes a juhi dels numeraris, ingresar en aquesta categoria. (Aprobat).

Art. 7e.—Tots los socis tindran veu en las discussions. Lo vot se reserva unicament als numeraris. (Aprobat).

Art. 8e.—Los socis depositaran mensualment en mans del tresorer una peseta pera cubrir gastos extraordinaris que pugan sobrevindre. (Aprobat).

Art. 10.—Tots los socis tindran obligació de posar en coneixement de la Societat las investigacions qu'hagen fet durant la sortida, de quinas sen aixecará acta pel secretari que será sotmesa a la aprobació dels associats. (Aprobat).

III

DE LAS SECCIONS

Art. 11.—Pera la mellor organisació dels travalls la Societat's dividirá en tres seccions:

- 1.ª Científica.
- 2.ª Artística
- 3.ª Literaria. (Aprobat).

Art. 12.—Tots los socis sens distinció de categorias deuran inscriuers forosament en una d'aquelles seccions que tindran un reglament particular, y seran dirigidas per un President y un Secretari.

• Associació Catalanista
d'Excursions Científicas.

† Padrós † Marsal Ambrós
† Pau Gibert † Joseph Fiter † Roman Arnet
 † Eudalt Canibell

~ Fundadors ~

ELS FUNDADORS. REPRODUCCIÓ DEL QUADRE EXISTENT AL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

reservant~~nos~~ contestarlas si o
oportunitat s presenta ~~preguntam~~
à l'Associació, que ni s'ingra
de baixa en la llista de
socs residents.

No hi fa pas res que
nostres esforços y treballs hagen
sigut correspostos de tan
mala manera. La Associació
queda desde ara sense sos
fundadors, y nosaltres dispo-
sats à treballar en pro' de
la causa catalanista dins
de la esfera individual, pro-
testem no de resentiments par-
ticulars sino de lo malreco-
sada que queda nostra idea

Barcelona 20 de Septiembre
de 1878.

Josep G. i J. Pau Gilbert

Marsal Ambrosio y Ortiz.

Ricart Padros

para Roman Abuet

Josep G. i J.

Indalt Cambell Masternat

A la mesa interina de l'Associació
Catalanista d'excursions científicas.

IV

DE LA JUNTA DIRECTIVA

Art. 13.—La Societat serà dirigida per una junta formada per lo President, lo Secretari general, 'l tresorer, y tres vocals qu'ho seran los presidents de las seccions. (Aprobat).

Art. 14.—Aquestos carrecchs elegits per majoria de vots tindrán la duració de tres anys, poden esser reelegits, y tenint que formar part los agraciats de la classe de numeraris. (Aprobat).

Art. 15.—Las atribucions de cada hu d'aquestos carrecchs serà la concedida generalment per la costum. (Aprobat).

V

DE LAS SESIONS

Art. 16.—Avans de tornar a Barcelona lo President reunirá junta general y preguntará als socis si tenen qu'exposar a la Societat alguna nova investigació. Aixó fet s'entrará a la discussió de la marxa administrativa y s'acordará finalment lo lloch ahont dehurá dirigir-se la següent expedició. (Aprobat).

Art. 17.—En cas d'empat en una votació, lo vot del President tindrà doble valor. (Aprobat).

VI

DE LAS ELECCIONS

Art. 18.—En las eleccions de cárrecchs tindran vot tots los socis, tenint que reunir majoria los elegits. (Adicionat). S'enten majoria dels presents.

VII

DISPOSICIONS TRANSITORIAS

Art. 1.—'S considera que renuncia al formar part de la Societat, tot lo membre que per tres voltas seguidas deixi de cumplir les comissions que se li encarreguin o tot aquell que quedi en descubert de tres mensualitats. (Aprobat).

Art. 20.—Lo llenguatge oficial de la Associació serà lo catalá.

Art. 21.—Cas de voler reformar lo present reglament, s'exposará per proposició degudament formulada y deurá esser aprobada per las tres cuartas parts dels socis. (Aprobat).

Aprobat amb las adicions mentadas, avuy 3 Desembre de 1876 = Roman Arnet = Marsal Ambrós = Pau Gibert = Joseph Fiter e Inglés = Ricardo Padrós.

En sessió del 10 desembre 1876 s'aprovaren las següents addicions:

Per aussiliar al secretari se nombrará un secretari 2on. de la classe dels numeraris.

Queda terminatment prohibit obrir discussions politicas o religiosas.

Lo qui desitxi ingressar en la Societat ho solicitará per escrit dirigint la petició al President de la mateixa.

D'aquest document es desprèn que entre els seus cinc signants, els quals intervingueren en la seva aprovació, figura en Romà Arnet junt amb quatre dels que foren a Montgat. El dret del primer a incloure's entre els fundadors queda sentat, doncs, a partir del Reglament de l'Associació i el veurem repetit en els altres documents que citarem. I encara més, sabem per "L'Excursionista" (1) que l'Arnet fou el president d'edat de la Sessió de constitució (segurament per això és el primer signant del Reglament aprovat).

Passem a ocupar-nos finalment d'Eudald Canibell. Aquest no va participar a l'excursió a Montgat ni a la reunió del diumenge següent per a elaborar els Estatuts i de bell antuvi sorprèn el títol de soci fundador de l'Associació, lliurat al seu favor el 8 de desembre, i que és conservat per la seva família. Unes quantes aclaracions que hem pogut obtenir resoldran suficientment aquests extrems.

En Canibell, membre de la X i antic amic de Fiter i Inglès estava ben al corrent dels projectes d'aquest darrer. Sabem pel propi fill d'en Canibell que no pogué concórrer a l'excursió ni a la reunió per a aprovar el Reglament per tenir aquells dies malalta de perill la seva mare. Tot i això el mateix vespre del 26 de novembre feia una escapada a casa d'en Fiter per assabentar-se de com havia anat l'excursió i sobretot com havien avançat els plans de crear una Entitat excursionista.

La millor prova demostrativa de l'entusiasme i ganes de col·laborar que Eudald Canibell sentia la veiem en l'article quart del Reglament aprovat sense la presència de l'interessat. Precisa aquest article que els sis primers socis que hi ingressin tindran dret al nomenament de fundadors. El lector haurà de convenir amb nosaltres que tot aprovant-lo els cinc companys es recordaren delicadament de l'absent circumstancial, i li deixaren un lloc i feren que d'una manera definitiva quedés a llur costat amb els mateixos honors de soci fundador de l'Associació.

Car Eudald Canibell fou després d'ells cinc el primer soci numerari admès i elevat reglamentàriament a ocupar el darrer lloc reservat als fundadors. Així es fa constar en l'ofici nomenant-lo soci fundador.

Demostrat amb el Reglament a la vista quins són els fundadors de l'Associació Catalanista, i per tant, del nostre Excursionisme, podem afegir unes quantes proves més.

En la sala de Juntes del CENTRE es conserva en lloc preferent una fotografia dels sis fundadors esmentats. Aquest grup fou reproduït al nostre BUTLLETÍ del mes d'abril del 1915, però en compondre la llegenda el nom de Ricard Padrós es convertí erròniament en el de Ramon Ambrós, i es dona la casualitat d'haver-ne figurat un entre els primers socis de l'Associació amb aquests nom i cognom, germà de Marçal Ambrós. Per a subsanar aquella errada reproduïm ara nova-

(1) BUTLLETÍ mensual de l'A. C. d'E. C. Any I, núm. 1, 30 novembre, 1878. pàg. 4.

ment ací el grup dels fundadors junt amb les mateixes llegendes que acompanyen la fotografia (1).

Un altre document existeix que corrobora el que venim sostenint. Es tracta d'un manifest imprès, d'un parell d'anys després, quan incidents promoguts pels socis nouvinguts feren prendre als fundadors la greu resolució de donar-se de baixa de l'Associació que ells havien constituït i impulsat. (Els mateixos havien de fundar encara, i ben a desgrat seu, una altra Entitat, la *Associació d'Excursions Catalana*.)

Aquesta crida comença referint-se a uns comunicats a la premsa. Reproduïm directament el començ del document imprès:

NUM. 1.—*Remittit publicat en los periódichs diaris de Barcelona y en «La Renaixensa».*

Los abaix firmats, iniciadors de l' *Associació catalanista d' Excursions científicas* y únics que poden honrarse com s' han honrat fins ara; ab lo titol de fundadors; declaran que 's retiran de la societat, condolgu'ts al veure que no s' ha entés la lloable idea que tanta glòria podia donar á la patria catalana.»

Barcelona 20 de Setembre de 1878.—Joseph Fiter é Inglés, Pau Gibert, Marsal Ambrós y Ortíz, Ricart Padrós y Arquin, Roman Arnet, Eudalt Canibell Masbernàt.

Notem que l'ordre en què apareixen les signatures en aquesta declaració és igual a la que figura en la llista anterior.

Donem, encara, una darrera prova.

Entre els papers vells que es conserven al CENTRE en espera de revisió i estudi conscienciós hem trobat l'original del document signat també el 20 de setembre del 1878 i dirigit a la Mesa interina de la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques*. Gràcies a aquest document (la darrera part del qual és ací reproduïda), podem conèixer la signatura de cinc dels sis fundadors (llevat de R. Arnet, car és Josep Fiter el qui firma per ell).

Ens sembla que les citacions aportades —estatutàries, gràfiques, impreses i autògrafes— estableixen amb suficient claredat quins foren els fundadors de la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques* i com el seu nombre i les persones són diferents de les que van assistir a la primera excursió i que per un examen superficial foren tinguts com a fundadors.

(1) Relacionades amb aquest retrat podem donar les informacions que segueixen: En el llibre oficial d'actes del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA hem trobat els següents extrems:

Sessió del dia 11 de desembre del 1894: "S'acordà posar al local del CENTRE una fotografia dels sis fundadors de la primera Associació excursionista de Catalunya i a l'efecte s'acordà dirigir-se al senyor Josep Fiter i Inglés demanant-li deixi reproduir una fotografia que posseïx en la qual hi estant retratats, en grup, els sis fundadors esmentats." (Signen l'acta el President senyor Francesc de P. Maspons i Labrós i el Secretari primer senyor Josep Galbany).

Sessió del 8 de gener del 1895: "Comunicació de D. Josep Fiter i Inglés: contesta l'ofici del CENTRE del 14 de desembre proppassat i acompanya la fotografia del grup dels sis fundadors de la primera societat excursionista de Catalunya."

El retrat fou col·locat a l'estatge social el 26 de novembre del 1895, en ocasió de festejar el XIX Aniversari de la fundació de l'A. C. d'E. C. Entre els papers de l'Eudalt Canibell es conserva l'ofici que el President senyor Maspons i Labrós va dirigir-li invitant-lo a "dit solemne acte".

Confiem que tot el que acabem d'exposar serà suficient per a desfer tot dubte que pugui suscitar-se entorn d'una qüestió que darrerament ha estat prou debatuda. La trajectòria i la història del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA durant aquests seixanta anys bé es val que ara haguem dedicat un estudi a esbrinar els llunyans començos del nostre Excursionisme, i a procurar posar en clar quins foren els homes que meresqueren el títol, cada vegada més honorable, de fundadors de la nostra predecessora Associació.

JOSEP M.ª GUILERA I ALBINYANA

L'ANTIC PALAU REIAL DE BARCELONA

SABUT és que l'antic palau reial de Barcelona estava al llarg del carrer dels Comtes de Barcelona, al tros comprès entre la plaça del Rei i la davallada de la Canonja. Amb motiu d'haver estat desocupat aquest darrer any per les monges de Santa Clara que hi habitaven, creiem d'actualitat publicar les següents dades que teníem arreplegades i que es refereixen a les vicissituds que ha sofert en l'edat moderna, o sigui, des del regnat dels reis catòlics.

Els reis catòlics ja varen concedir al tribunal de la Inquisició, per a instal·lació de les seves oficines i com habitació dels inquisidors, la part del palau que donava a la Tapineria i, llavors, i per a donar-li entrada, es va obrir al carrer dels Comtes la porta que, per molts anys, s'ha conegut a Barcelona amb el nom d'aquell tribunal i que donava pas a les seves oficines per sota una part que encara s'havien reservat els reis.

El saló del tron, anomenat del Borboll, va ésser ocupat des de les darrereries del segle XIV per l'Audiència, la qual, a mitjans del segle XVI, estava freturosa de local, per la qual cosa, les Corts disposaren la construcció d'un cos d'edifici adossat al palau reial. Les Corts, el 1547, prengueren aquest acord. Aquest cos s'anomenà "cuarto nuevo" i avui està ocupat per l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Al mateix temps que es construï aquest cos es feren grans obres a la part antiga, i s'arranjaren departaments per a la instal·lació de les dues sales en què, des de l'any 1512, estava dividida l'Audiència. Per a aquestes sales es va prendre una porció del claustre o pati de la part que mira la Catedral, sobre la porta de la Inquisició que havem esmentat més amunt. En aquells anys, al saló del tron se li donava el nom de sala gran dels escrivans per estar-hi instal·lats els estudis d'aquests funcionaris. Entre aquest saló i les sales, o sigui a l'esquerra de la porta de davant S. Iu, hi havia dos departaments; el primer, era el despatx

de l'escrivà de manament que estava de setmana (una espècie de jutjat de guàrdia) i era petit, i el segon, era gran i sumptuós. També, per disposició de les Corts del 1547, els escrivans construïren grans armaris a la sala del Borboll, a fi de tenir ben acondicionats els autes, la qual cosa tingué lloc entre els anys 1550 i 1552, els quals seguiren un dibuix del mestre Carbonell, que era l'arquitecte director de la construcció del "cuarto nuevo", i de les altres obres que per aquells anys es portaven a cap en el palau. El 1553, hom manà fer més armaris, i així es féu, fins ocupar la part baixa de la tribuna dels ministrils, la qual recordava el primitiu destí del saló. Els armaris es varen acabar el 1555. El 1564 (*Constitucions de Catalunya*, llibre primer, títol 28, Constitució 125), a l'Audiència, es va crear una tercera sala, on hom s'encarregà de fallar tot el criminal i la qual es va instal·lar a la part del "cuarto nuevo", corresponent a l'entresol de l'esquerra, on ara hi ha les habitacions del porter de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1).

El 1585 es va organitzar l'Arxiu de l'Audiència, que s'instal·là al pis de dalt del "cuarto nuevo", on es traslladaren els autes que hi havia als armaris del saló gran.

A principis del segle XVIII els escrivans actuaven encara al saló que després fou església de Santa Clara. Hi havia una porta que comunicava el saló amb la part de l'Audiència que estava instal·lada en el cos construït el segle XVI i sobre la qual hi havia l'escut de la Generalitat. La porta que, en temps en què l'edifici era palau reial, comunicava l'esmentat saló amb l'interior de la part vella, es va tapiar a fi de tancar tota comunicació amb la part d'edifici en què estava instal·lat el tribunal de la Inquisició. Els inquisidors vivien al primer pis de la part que donava a la Tapineria.

Prop del portal de mar es va edificar, en el primer terç del segle XVII, un edifici que de bell antuvi es va destinar a mercat o "halla" dels draps, però que ben aviat va passar a ésser sala d'armes. En virtut d'allò pactat en la rendició de Barcelona, el 1652, en la guerra dels Segadors, tots els edificis de caràcter militar passaren a poder de la corona, i així ocorregué també amb el casal de prop del portal de mar, on anaren a viure ben aviat els virreis o lloctinents.

Quan Felip d'Anjou va venir a Barcelona a poc d'haver pres possessió de l'herència de Carles II, s'estatjà en la residència del Pla de Palau, i al saló del Borboll del palau vell, a pesar del molt embarassat que estava per les taules dels escrivans, prestà el jurament de guardar les lleis de la terra (2).

Carles III també va residir al palau de prop del portal de mar, els anys en què residí a Barcelona, durant la guerra de Successió (3).

(1) Domingo de Aguirre: *Conde del Massot: Tratado histórico-legal del Real Palacio antiguo y cuarto nuevo de la Excelentísima ciudad de Barcelona y de los oficios de sus alcaldes o conserjes; en que a más de sus derechos y prerrogativas se trata de la ciudad de Barcelona y sus príncipes...*; Viena, 1725.

(2) Carles Sanllehí i Girona: *La successió de Carles II*, vol. I, pàg. 152.

(3) *Idem id.*, vol. II, pàg. 27.

En la repressió que va seguir a la guerra de Successió va deixar definitivament de prestar servei a l'Estat el vell palau dels nostres comtes i reis. El Tribunal de la Inquisició hi va restar fins la seva supressió, el primer quart del segle XIX.

L'Audiència, que va assumir el poder polític de Catalunya, en virtut del que es disposà en el Decret de Nova Planta, es va instal·lar al palau de la Generalitat, i quedà, per consegüent, buida i disponible la major part de l'antic palau de la Plaça del Rei.

A principis del segle XVIII, les monges de Santa Clara tenien llur monestir en el barri de Ribera; eren sols vint-i-dues i comptaven amb rendes molt reduïdes que consistien sobretot en censos que pesaven sobre finques del mateix barri. Durant el setge del 1714 abandonaren la ciutat i passaren moltes peripècies. En retornar, rendida ja Barcelona al poder borbònic, trobaren que el monestir amb el seu pati, hort i altres annexos, havia estat enderrocat i, a més, el terreny quedava absorbit per l'emplaçament de la projectada Ciutadella. Llavors, anaren a viure en cases particulars i elevaren un memorial al rei en el qual demanaven que se'ls lliurés un altre edifici on instal·lar-se i que el reial erari els donés vuit mil lliures per a habilitar-lo.

Es varen proposar, per a establir el monestir de Santa Clara, la Llotja de mar (esgarrifa pensar en el noble saló gòtic de la Llotja posat en mans de les monges que *decoraren* l'antic saló del Borboll del palau dels comtes-reis); les hortes de Sant Pau, pròpies del capellà Pere Mateu; el seminari del Bisbe i les cases, amb llur hort, de prop de la porta que del carrer de la Canuda sortia a la Rambla. Verboom es va oposar que es destinessin a monestir de Santa Clara els terrenys del carrer de Sant Pau, dient que s'hi havien d'obrir carrers en els quals construïrien noves cases els expoliats per a la construcció de la Ciutadella. No es va atendre cap de les proposicions esmentades i es concedí a les monges el local de l'antiga Universitat o estudi del capdamunt de la Rambla, però ben aviat es va canviar per "el palacio que llaman del rey, la sala del Borboll y las piezas que antes se juntaba la Audiencia".

La concessió, que s'estenia al cos d'edifici que ocupa ara l'Arxiu de la Corona d'Aragó, es va fer el novembre del 1717, i en el fol. 91 del llibre d'acords de l'Audiència d'aquell any es va consignar que aquesta corporació delegà l'agutzil major, Josep de Cortada, perquè donés possessió a les monges de l'edifici.

A pesar d'això, degut, principalment, a diferències que varen sorgir amb els inquisidors, les monges de Santa Clara, encara trigaren uns anys a anar a residir al palau. Aquelles diferències es resolgueren el 10 de maig del 1722 per mediació de l'abat de Besalú, com a president de la Congregació Benedictina, a la qual pertanyien les monges i el prior dels Mercedaris calçats. Llavors, es va estipular un conveni, que ve copiat al registre de "Billetes" d'aquell any i que es guarda a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en el fol. 81 revers. En

aquest conveni s'anuncia el propòsit de les monges de convertir en església el saló del Borboll i, respectant-se l'habitació de l'inquisidor més antic el qual es trobava a sobre. Hom diu que no s'innovarà res al forn ni en cap altra oficina de la Inquisició immediata a la part d'edifici ocupada per les religioses; que es tancaran totes les vistes envers el departament de la Inquisició a obs de les monges, àdhuc les finestres que des del departament de la Inquisició donaven a la part esquerra del saló del Borboll; que es posaria l'altar major a l'extrem del saló de la banda del carrer de la Tapineria, i que es faria una paret que li servís de respall, amb la qual cosa quedaria la sagristia al darrera, la qual hauria de rebre claror per una finestra, que es proveiria de reixa i vidres i que donaria al vestíbul de la Inquisició. Aquesta sagristia havia d'ésser més baixa que l'església i s'hi faria a sobre un piset amb el qual s'eixamplaria l'habitació de l'inquisidor principal. A més, s'havia de deixar un corredor de divuit pams de llargària per set d'amplària, que aniria des de la porta de Santa Agueda fins a la Inquisició i que serviria perquè el rector d'aquella església pogués anar des d'allí al tribunal del Sant Ofici sense haver de donar la volta pel carrer dels Comtes.

A seguit de la firma d'aquest conveni començaren les obres d'habilitació del vell palau reial i les clarisses s'hi establiren, però aquelles anaren molt a poc a poc, com ho demostra una instància dirigida al Capità General el març del 1729 (1), en la qual les monges manifestaren haver quedat molt empobrides i demanaren recursos amb el fi de poder construir el dormitori i el refetor.

De moment va semblar que, amb la concessió que Felip V féu a les monges de Santa Clara del vell palau reial, aquelles quedaren molt afavorides, però a la llarga els va perjudicar, perquè les altres corporacions religioses de Barcelona que tenien edificis de propietat, en la segona meitat del segle dinou, els han pogut vendre i, amb el que n'han tret, han pogut edificar nous convents a l'eixampla, a Sarrià o a Sant Gervasi, cosa que no podien fer les clarisses perquè en deixar el vell palau revertia al reial patrimoni.

El 1823 fou assaltat el monestir de Santa Clara i un dels assaltants va trencar la corda de la campana que es tocava des d'un lleig corredor que havien fet les monges a l'esquerra de la porta de la Plaça del Rei i que ha perdurat, si bé sense corda ni campana, fins fa pocs mesos.

Aquell mateix any foren expulsades del seu local pel govern, i no hi tornaren fins després de molts anys, però durant la seva absència en el "cuarto nuevo" s'havia instal·lat l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Llavors, les monges quedaren sense ni un trist pati que donés llum i aire a la residència i maldaren moltes voltes per aconseguir el trasllat de l'Arxiu, però mai no reeixiren en llurs propòsits.

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó "Billetes", 14 març 1729, fol. 300.

Després de la revolució de juliol les monges han deixat una altra volta el vell palau de la Plaça del Rei i ara s'està procedint a la seva restauració per les corporacions catalanes, en la qual és de desitjar es retorni a l'estat que tenia en el segle XIV, abans d'introduir-s'hi l'Audiència, o almenys que es suprimeixin els aditaments que hi varen fer les monges des del 1722.

Fins el 1876, quan els reis venien a Barcelona habitaven l'edifici del pla de Palau i allí residia permanentment el lloctinent convertit en Capità General. Cap el 1840 es va fer una restauració en el palau i es féu d'estil gòtic "pastiche", i s'interceptà llavors el pas que comunicava amb l'església de Santa Maria i del qual encara existeix un gran tros per sobre el fossar de les Moreres. Després de la Revolució de setembre s'hi installaren els jutjats, fins que, la nit del 25 de desembre del 1875, s'hi declarà un incendi. Després d'això l'edifici fou enderrocat i en el seu solar es bastiren les cases que ara hi ha.

F. DURAN I CANYAMERES

L'ESTELA IBÈRICA DE BADALONA

(Acabament)

**LA INTERPRETACIÓ
DE LES REPRESENTA-
CIONS IBÈRIQUES**

En l'estela de Can Paxau, a més dels simbolismes religiosos, les tres llances criden l'atenció. Es una indicació digna de tenir-se en compte, puix que també sembla expressada en les esteles de Calaceit i de Cretes, on les llances hi són en nombre de vint en la primera i de quatre en l'altra.

En Juli Cejador, a qui res que fos ibèric no féu basarda, li semblà senzill de traduir la llegenda de l'estela de Calaceit i desxifrar el significat de les llances. Les lletres, segons ell, deien: *alga-mats-altcho*, i les traduïa dient: "Eso suena en vascuence mosquito de uva sosa o sin fuerza". Tot seguit afegia: "Debe aludir guasonamente a las puntas de lanza allí esculpidas, como si dijera: las lanzas enemigas contra este fuerte son mosquitos de mala uva". No volem fer el menor comentari a una tal interpretació, puix que, per considerar-la ridiculíssima, no val la pena.

Amb propietat, ha vingut a resoldre l'enigma de les llances en Bosch i Gimpera, quan s'ocupa de les de l'estela de Calaceit. Diu, seguint una indicació d'Aristòtil, que els ibers solien clavar en llurs sepulcres tantes llances com guerrers havien mort combatent (1); la qual interpretació estimem encertada.

Arribar a entendre el que diuen les inscripcions ibèriques, com no siguin uns quants noms de poblacions en la numismàtica, ho concep-

(1) P. Bosch i Gimpera, "La cultura ibèrica del Bajo Aragón". Barcelona, 1929, pàg. 38.

UNA VISTA DE LES EXCAVACIONS DE BADALONA PRACTICADES EN LA PART BAIXA DE L'ANOMENAT CLOS DE LA TORRE

Cls Servei d'Excavacions

SEPULTURES ROMANES D'ÈPOCA TARDANA TROBADES EN LES CAPES SUPERIORS DE LES EXCAVACIONS DEL CLOS DE LA TORRE

IMNERVACAESARITAIANO
AVG GERM II
C POMPONIO PIO COS
VE IDVS IUNIAS
BANI VIONENSIS SIXTII SPANIACHTERIO
RI HOSPITIUM ET CERVNI
CVM Q LICINIOS ILLIVANO GRANIANO
IVM QVILIBR OS POSTEROS QV
LIVS SEBILIBIRI POSTERIS QV
SVIS PATRONVM MACO PLANERVN
Q LICINIVS SILVANNVS GRANIA
NVS BANIVIONENSIS SIXTII
PANIACHTERIORETIOS SEBILIBIRI
ROS POSTEROS QVILORVM EN
EDIM CLINTI IANMOVISVAM
LIBRORVM POSTERORVM
QV SVORVM RICPII
ICII IIGAVS
Q CATILIVS TIRIVS

Ci. de la Junta de Museus

LA «TABULA HOSPITALIS» TROBADA A LES EXCAVACIONS DE BADALONA

tuem temps perdut. Són grans les errades dels qui han cregut que responen al llenguatge eusquerà d'avui i que es poden traduir amb l'auxili d'un modern diccionari basc. Tals interpretacions no tenen en compte l'evolució que aquella llengua ha sofert i que ningú no pot assegurar com era parlada en la vellúria, mancat com està l'esmentat llenguatge d'una literatura antiga.

La inscripció ibèrica de l'estela del Call, que s'ha suposat ben copiada per Bofarull, podrà servir-nos de mostra de com són d'arbitràries aquestes traduccions. Tres escriptors dominats per la falsa teoria bascófila, han dissentit del tot en interpretar-la. El primer en ordre d'antiguitat, en Bofarull, pretén llegir-hi: "Ni ina licer guina", que creu interpretar al diccionari basc: "yo soy el rey de las estrellas". En Sanpere i Miquel, hi llegia: "Nagukiei Litzara", o bé que també podia ésser: "Nagukiei Litzara abegi". En voler aclarir tal concepte afegia que "Litzar era llamado el fresno, árbol sagrado". Suposava significar "Dedicada al alto Litzar".

El tercer d'aquests interpretadors bascófils, en Juli Cejador, ha cregut que deia: "nuen (i) l-zor irun", i suposa que significava "he hilado copos de lana". I per tant que es tractava de l'epitafi d'una filadora.

Ramellet de disbarats, que podria anar creixent si poguéssim acumular-hi d'altres traductors de l'esmentada inscripció.

Deixar de banda les llegendes impossibles d'interpretar és el més convenient en semblants oportunitats. Per la qual cosa, en Vives i Escudero, en "La Moneda Hispànica", s'excusà de donar equivalències de llegendes ibèriques, encara que n'entengués el valor de les lletres, una a una. Les designà copiant fidelment les inscripcions monetàries, volent evitar incórrer en el perill de suposar un nom de localitat en allò que tal vegada ho fos d'algun alt personatge.

Al fons de la literatura ibèrica gravita la dificultat suprema d'un desconeixement de l'idioma en què hi estan escrits tots llurs textos. Possiblement es tracta d'una llengua literària, patrimoni exclusiu de la casta erudita que en gairebé tots els pobles antics, és la sacerdotal. No és de creure que aquest llenguatge es parlés en cap de les tribus d'Ibèria.

LES MANIFESTACIONS HELIOLÀTRIQUES EN LA NUMISMÀTICA El sentiment religiós heliolàtric, que en les dues esteles laietanes es patentitza, el trobem cada moment manifestat en la numismàtica ibèrica. Ja ho posava en evidència l'erudit historiador P. Florez, al seu capítol dels "Dioses de la Gentilidad" (1). Errava en donar allí igual categoria als emblemes de divinitats foras-

(1) Flórez, davant de les revelacions que li deixava entreveure la numismàtica, exclamà: "Registra los historiadores y mira si hay alguno donde leas los Dioses que celebraban. Diviértete en buscar el Aguila de Júpiter en Obulco; su rayo en Zaragoza; el Sistro, Arco y Aljaba, de Apolo en Salpesa; el Morrión de Palas, y otras cosas de las expresadas en diferentes pueblos y creo que te fatigarás sin fruto en revolver historiadores; porque esto sólo existe en las Medallas" (Flórez, "Medallas de las Colonias...", vol. I, pàg. 15, Madrid, 1758).

teres, que ja s'havien infiltrat a la nostra terra, això és, a les greco-romanes, que eren les divinitats que més s'apropaven a la civilització ibèrica per atansar-se al culte heliolàtric o solar.

Júpiter, representat per les seves insígnies, es constata en monedes de Sevilla, Itàlica, Saragossa, Bilbilis i Obulco. De Cibeles, la mare dels déus, a les de Carteia; d'Hèrcules, amb la pell de lleó, a les de Gades i altres llocs de la seva rodalia, com Asidó, Iptuci i Lascuta; del Cabyro fenici a Ebusus (Eivissa); de Ceres, a Carisa i Mèrida, on ve representada, així, Livia; de Marte, en la seva figura galeada, en diverses poblacions; de Mercuri, a Carmona, i del seu caducel en altres localitats. El trident de Neptú, a Carteia, i el delfí a ell consagrat, en diferents ciutats; Vulcà, amb la birreta i tenalles, en monedes aplicades a Sanlúcar; la testa de Venus, a Còrdova; el nom de Junon, a Illici; el malcarat déu Pan, a Sasili, i en el nombrós numerari grec d'Empúries, a Diana, Palas i el Chrysaor. El Pegas o Chrysaor, esdevingué l'emblema monetari d'Empúries i de la seva veïna la ibèrica Indica, atribut heliolàtric pirenaic, per excel·lència.

Passem ara de les representacions mitològiques greco-romanes, que ens diuen poca cosa, al que representen en la numismàtica el sol, la lluna o llurs atributs.

Un dels principals mites solars de Roma era Apolló, la lira i arc del qual gravà Salpesa, mentre Obulco ens hi mostrava la seva testa i cabellera. Com a sol, el presentaven Cadix, Abdera i altres localitats de la Bètica, on també hi apareix conjuntament amb la lluna (1). Però, abans que en Flórez. N'Havercamps sols hi veia una imatge

solar a la testa d'un jove (Apolló) amb caputxó radiat, substituïda pel nucli amb raigs o pel temple amb el cercle o bola de foc al timpà.

Cl. Servei d'Excavacions

Estela ibèrica trobada a Can Pauxau (Barri de Llefià.—Badalona)

(1) A Flórez, li sembla que a les monedes del sud de la Península, en les quals la lluna va damunt d'un bou, s'hi renovava la memòria de l'Apis egípcia. En les de Màlaca, per llur

En cap altra seca no creiem possible observar tan variades representacions heliolàtriques com a Màlaca. Cert que a Ursona (Osua) es mostra en unes monedes la cara juvenil d'Apol·ló voltada d'astres i encara l'enigmàtica esfínx. Aquesta, també conceptuada representació solar es troba a Castuló (Cazlona) i Ebura Cerealis (Granada), en la qual població encara ve substituïda pel trinacri o triquet, és a dir, la famosa cara amb tres cames giratòries, el més significat simbolisme solar.

Fatigariem el lector si detalléssim la gran quantitat d'altres emblemes heliolàtrics que hi ha en les altres monedes d'Ibèria, que criden fortament l'atenció. Flórez no es capaçità prou bé de com era adorat el sol per tot Ibèria, des dels Pirineus i la Cantàbria a l'Estret, i ho atribueix a una influència directa d'egipcians i fenicis, la qual cosa era possible a les localitats meridionals.

En el seu acurat estudi, Flórez prescindí del numerari ibèric septentrional, car veia les inscripcions en lletres per ell inintelligibles. Per això sols tractà de les terres del sud, on la romanització s'anticipa, com a conseqüència dels fets allí desenrotllats durant les guerres civils romanes (1), i es manifesta posant les llegendes en llatí.

Precisament per a nosaltres se'ns fa més interessant examinar les encunyacions septentrionals, en veure que no minva la importància de les atribucions heliolàtriques aquest sentiment general del país ibèric, que hom té ocasió igualment de reconèixer a les costes galaiques o lusitanes que a les de la Laietània o Cosetània.

En les seques de Lleida, Osca, Laie, Xàtiva, Sagunt, Celsa, Jaca, Calahorra, etc., hi apareix un cavall en llibertat i al seu damunt el sol

Estela ibèrica trobada al Call barceloní, segons Antoni de Bojarull

testa radiada, creu que seria la deessa Astarté, "en cabeza radiada: pues esta es la figura que corresponde a Venus como astro, según Suidas, lo que alude al concepto de reducirla a la luna, llamada astrea como princesa de las luces inferiores según Hofman en su Lexicón" ("Medallas de las colonias...", vol. II, pág. 655). No podem negar en absolut que sigui errada l'opinió de Flórez, si considerem l'existència d'un temple famós dedicat a la lluna enfront de Màlaca, a l'illa que Avienus anomena "Nocti-luca", pertanyent als tartesis: illa que fou engolida per les ones, l'acció devastadora de les quals ha estat constant a les costes de l'Estret. La ciutat de Màlaca pertanyia als fenicis.

(1) No podem suposar que aleshores fos completa la desaparició de la civilització ibèrica del sud, davant les moltes proves arqueològiques de la seva existència, les quals poden contraposar-se a certes representacions numismàtiques. Recordem, puix que té cabdal importància, una valuosa col·lecció de vuit pesos de coure, trobats a la fenícia Màlaca, algun dels quals porta la indicació corresponent del pes en caràcters ibèrics, incrustats en argent. Aquests pesos es conserven al museu de Sevilla (n.º 3945).

o bé la lluna, indiferentment l'un o l'altre astre. De vegades aquests apareixen a l'anvers, junt a l'efígie. Una moneda de "Ilturgi" mostra conjuntament dos sols i la lluna; ¿tot el firmament?

A Cose, o Tarragona, segons el monedatge, l'adoració solar tampoc no quedava endarrerida a la de les altres ciutats, i no hi influí gens el culte d'August, que d'allí es propagà a tot l'Imperi (1). A Ibèria, alçaren temples a August, a Barcelona, Saragossa, Cartagena i Mèrida, sense que això influís en la religió indígena. Molts temples dibuixats en les monedes porten gravat el sol a dalt del timpà, o en la part superior (vegeu el d'August a Cartagena, el d'Illici o Elig (Elx), etc.).

ARES SOLARS Del culte solar practicat al cim de les muntanyes, en restà bella mostra a Badalona, en l'ara del mont Aguilar. Tot el que d'ella pugui dir, ho recollí doctament Mossèn Gaietà Soler, en la seva monografia "Badalona". L'arquebisbe francès Marca, virrei de Catalunya per Lluís VX, ja en tingué esment, i després d'ell molts altres escriptors (2). La dedicatòria de l'ara al sol s'escolpí en la roca viva del cim rocós. L'haviem contemplada múltiples vegades en les nostres excursions per les serres del Maresme i la reproduïrem en la "Geografia General de Catalunya".

Es donava al sol el títol de "sagrat", segons el tenien els monts d'Ibèria consagrats a la suprema divinitat, innominada, perquè seria de tothom entesa. ¿Ho serien al sol?

De tots els que han estudiat la típica llegenda badalonina, ha estat Hübner qui millor la comprengué.

SOLI D SACRVM
A P ABASCANTVS

Llegenda que interpretà en aquesta forma:

SOLI DEO SACRVM
ARA POSUIT ABASCANTVS

La seva traducció és "Al sol déu sagrat, dedicà aquesta ara Abascant". Inscripció senzilla i única en la seva classe a Catalunya. En venir a terra per l'explotació d'aquella pedrera, el seu propietari, Ramon de Sagarra i de Siscar, procurà salvar-la fent-ne donació al Museu de Barcelona.

Degué completar aquest monument d'Abascant, la pedra o ara situada al seu davant, damunt la qual els habitants de Baetulo deixaren ofrenes o presentalles al sol.

(1) L'adulació burocràtica de Tarragona a August proclamant-lo "Divus Augustus Pater", no tenia perquè desbancar el tradicional culte solar. En la mateixa moneda on es dona a August dictat de déu, hi gravà el simbolisme del sol i de la lluna. És difícil que l'adulació burocràtica capgirí els sentiments arrelats en un poble.

(2) Vegeu l'excursió a Badalona el 19 d'octubre del 1884. *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*. Vol. VIII, pàg. 495.

Com a circumstància especial epigràfica de la llegenda, s'ha assenyalat la d'ésser conjuntes la "n" i la "t" de la paraula "Abascantus", mitjançant un traçat horitzontal damunt el darrer pal de la "N".

Aquesta ara al sol no era única a Ibèria, per més que el record d'elles s'hagi perdut. L'historiador Masdeu (1) en donà compte d'una altra, del lloc de Caparra, que deia:

SOLI INVICTO
AUG
SACRVM

La toponímia sembla revelar l'existència d'una altra ara en un cim de Lucena (Còrdova), que avui té per nom "Ara-soli". Al mateix cim, existiren ruïnes romanes, que hom suposa d'un temple.

Per les làpides, i encara per les despulles arqueològiques, es deduirà l'abundància de temples dedicats al sol que existiren en l'antiguitat romana. I no podem deixar d'esmentar les figuretes representatives del sol trobades a diversos indrets, a les quals no es dóna la importància de què son mereixedores. Aparegueren en gran quantitat al Castellar de Santisteban (Jaén). Estan ben caracteritzades del caputxó, el qual mostra dues rodes solars laterals. Són presentalles religioses que acusen dues èpoques ben diferents: les unes, estilitzades, pertanyeren del segle III al II a. de J. C.; i les altres, corpòries, seràn del segle II al I a. de J. C. Les figuracions solars estaven barrejades amb altres figures que no ho eren: el guerrer que va o ve de la guerra; la dona que reclama algun favor de la divinitat; etc. Hom assegura que les esmentades figuretes procedeixen d'un temple que existia a l'esmentat cim, i així devia ésser; se n'han trobades, però, en altres llocs.

L'EVOLUCIÓ ROMANA DELS CULTES ASTRALS

Dintre l'època romana, la vella religió heliòlàtrica ibèrica evolucionà en la Península, vers les misterioses pràctiques de Mithra. Aquesta especialitat del culte solar asiàtic s'estengué per tot l'Imperi durant el regnat dels Flavis (segle I de J. C.), amb la seva característica de la llum protectora dels exèrcits. Encara s'expansionà més en el temps dels Antonins i dels Severus (segle III de J. C.). S'ha dit que aquesta nova forma de religió solar fou importada per les legions quan retornaren de la Pàrtia, enllà de l'Eufrates. El culte amb el seu nou temple o "mithreum", de major sumptuositat (n'hi havia de subterrànics), sols significava una modalitat, si es vol més perfeccionada, de la vella religió ibèrica. En aquestes noves pràctiques, els iniciats passaven per una llarga sèrie jeràrquica a través de cerimònies secretes. S'hi adoraven altres imatges; i al temple del "cerro de San Albin" (Mèrida) existiren dos personatges leontocèfals (això és, amb testa de lleó) que duïen enroscada al cos una serp. Tertulià i Sant Ireneu constaten la intro-

(1) Masdeu, "Historia crítica de España y de la cultura española", vol. V, pàg. 39.

ducció d'algunes pràctiques molt semblants a les cristianes, com el baptisme i la comunió.

Entre les troballes arqueològiques d'importants escultures s'ha de posar, no ja la imatge de l'Apolló radiat que té Tarragona, sinó la bella efígie de pedra apareguda al "cerro de los Santos" (Albacete) ben caracteritzada per les seves rodes solars als costats i que tan semblant és a la que es trobà el 1897 a la "loma de la Alcudia" d'Elx, en el recinte de la ciutat romana. S'ha vingut suposant, amb una tenacitat digna de millor causa, que l'esmentada escultura era reproducció d'una *dama*. Els erudits no feren cas de l'excel·lent relació que donà, en trobar-se l'escultura, l'il·licità Pere Ibarra i Ruiz, el qual demostrà que aquella era un Apollò Mithra, amb totes les seves característiques (1). Aquesta imatge, que passà al Museu del Louvre, demostrà l'existència d'un altre temple al sol, al cim de l'Alcúdia.

El Marquès de Monsalud comprovà l'existència d'un altre temple dedicat al sol Mithra al "cerro de San Albin" (Mèrida), degut a la troballa d'unes làpides. Com també per les estudiades a Cifuentes, Talavera de la Reina, Astorga, etc., es reconeixen més temples heliolàtrics d'aquesta darrera època. La d'Astorga mostra gravades dues mitges llunes.

El culte a Mithra també s'introduí a Tarragona, on ho ha pregonat l'existència d'una altra làpida al "invicto Mithrae"; dictat que semblantment li atorguen més inscripcions d'Itàlia i de Mèrida, la darrera datada l'any 180 de la Colònia Romana, equivalent al 155 de J. C.

Dintre del sabeisme o heliolatria hi venien involucrats els dos cultes del sol i de la lluna. L'existència del darrer també és atestiguada per la numismàtica i l'epigrafia. Existeixen làpides exclusivament dedicades a la lluna, com són: una en la ibèrica "Aeso" o Isona; una altra a Granada, i una altra a Ciutadella de Menorca. La lluna és declarada sagrada i augusta. Subsistí aquesta adoració a l'astre de la nit, en sobrevenir les pràctiques mithriaques.

De l'antiguitat pre-romana del culte a la lluna n'és una prova el que diu Strabon, que els lusitans i llurs veïns els celtíbers el practicaven assíduament; sobretot en les nits del pleniluni, durant les quals s'aplegaven les famílies enfront de llurs albergs, cantant i ballant fins l'albada. Leite de Vasconcelhos ha reconegut, a Portugal, vells reliquiàries de bronze ibèrics, que representen mitges llunes.

Arreu d'Ibèria s'ha trobat tota mena d'emblemes heliolàtrics, i no és el nostre propòsit recollir els d'un costat i de l'altre. La feina seria llarga, puix no hi manquen cavalls solars, ni simbòliques esvàstiques en tota la civilització ibèrica que ha precedit la dels temps medievals. Ara us eixirà una esvàstica, grollerament apuntada per un aficionat, en un pondus de teler com en les excavacions de Calaceit; ara se'ns en mostrarà una altra de primorosament enquadrada en l'orla d'un

(1) L'article d'Ibarra es publicà el 5 d'agost del 1917, en "Nueva Illice".

bell mosaic del segle I de J. C., com el que aparegué al puig Cebolla, de València (1).

**LA TRADICIÓ IBÈRICA
DE LES REPRESENTACIONS SOLARS**

No és pas possible de seguir un tema tan vast com el que anem apuntant, del qual solament Badalona depara dues mostres tan característiques i diferents, com l'estela de Can Pauxau i l'ara del mont Aguilar.

La tradició ibèrica de les representacions heliolàtriques es continua en ple període romà, com així en són testimoni nombroses esteles trobades en terres de Navarra a Carcastillo, a Villatuerta, etc., i les que, com a material de construcció, es troben a les parets de l'ermita de Sant Sebastià, en Valle de Lana, on, a més de les imatges del sol, es dibuixen unes interessants representacions del Zodíac. Aquesta tradició encara és viva en el romànic de tots els períodes, i té bells exemples a la roda de quatre aspes de Casarill (Vall d'Aran), als sepulcres de Meià, o de Gualter, un d'ells amb quatre rodes solars; i en especial a la tomba de Ramon Berenguer III a Sant Feliu de Girona, el motiu predominant del qual és una estrella representativa de l'astre del dia enlairada per dos àngels.

Si aquells artistes medievals tenien lluny del pensament conceptuar la imatge del sol com un reflex de la idea de la divinitat, ¿a què venia mantenir-la alta, amb dos àngels en tan caracteritzat sepulcre?

També es presten a observacions interessants les mostres que es troben en el folklore del nostre poble, singularment quan el foc, representació solar, hi juga un paper primordial. Hom tem la idea de barrejar la fantasia, de la qual els folkloristes massa sovint fan gala, amb la veritat històrica, subjectada a majors rigorismes. Si ens plau veure com es renoven anualment els focs de Sant Joan per tota Catalunya, procurarem posar-les en connexió amb les pràctiques heliolàtriques ibèriques. Quants atavismes de la vida humana, si anéssim cercant, poden donar l'aparença de perpetuar-s'hi pràctiques de la més alta antigor, i en realitat no són més que una sèrie seguida de fets naturals a l'home, i per la mateixa raó d'ascendència primitiva.

Deixem les consideracions que s'han fet i que es faran entorn de les festes del foc des dels temps ibèrics als actuals, tant si són les falles valencianes com les "alboradas" o cançons al sol, que es puguin cantar a les Astúries o a Galícia, i encara de les albaides catalanes. Que no els ha de mancar, a cap d'aquestes pràctiques, escriptors que vinguin a ocupar-se d'uns temes sempre suggestius i plens de poesia. El folklore literari serà un gros destorb per a qui tracti d'aplicar les seves observacions al camp de la història.

F. CARRERAS I CANDI (†)

(1) "Memorias de la Academia de la Historia", Madrid, vol. VIII.

BIBLIOGRAFIA

FRANCESC CAULA. — *El règim senyorial a Olot*. — Il·lustracions de l'autor. — Pròleg de Joaquim Danés. — Olot, 1935.

Després dels seu llibre "Les paròquies i comuns de Santa Eulàlia de Begudà i Sant Joan les Fonts", del qual ens ocupàrem en aquestes mateixes pàgines, l'autor ens ha donat amb aquesta publicació nova una visió històrica més àmplia sobre les terres de la rodalia olotina.

A partir de la Reconquesta i fins a la caiguda del feudalisme, Francisc Caula ens va representant documentalment manifestacions del senyoriu de la contrada. De totes les cases nobles amb arrels al país surten els noms, els escuts heràldics, i el que és més interessant però, surten llurs actes i llurs tractes a través dels quals hom endevina la vida d'aquella societat que si bé en els seus inicis era a propòsit per a assegurar la terra i avalorar-la, a través de sis centúries, engrèida amb els privilegis d'antany, esdevingué cada vegada menys comprensiva de les necessitats dels vassalls fins que els pagesos conscients de la seva funció social i de la seva força s'aixecaren contra els senyors i assoliren, després de dues guerres, dites dels "remenses", llur alliberació per la sentència de Guadalupe (1486). L'exposició de l'autor, malgrat que no sigui ben bé la seva finalitat, fa veure tota aquella evolució, i portat pels fets que li dona la documentació clou el règim senyorial olotí quan sorgeix la figura del cabdill Francisc de Verntallat, pagès de la contrada, de Sant Privat de Bas.

Paral·lelament a aquesta presentació de l'actuació dels nobles que acaba amb l'alliberació del camp, hi

ha també la dels orígens d'Olot i el seu desenvolupament a través dels senyorius que la intervenen i àdhuc que la destorben en la creixença, especialment el de l'abat de Ripoll, fins que l'ajut reial facilita l'alliberació completa de la Universitat olotina. Es tracta, doncs, d'una monografia plena d'interès gràcies a la seva documentació, sovint de primera mà, que podrà servir de base per a un estudi a fons de l'evolució econòmico-social de la rodalia. Aquest és el seu principal mèrit, que val prou per a no remarcar alguna apreciació d'ordre general poc aprofundida. El llibre, encara, és molt ben il·lustrat per l'autor amb dibuixos de valor documentals, especialment el d'algunes mansions nobles, avui pacífiques i treballadores cases pageses de la contrada.

P. VILA

BIBLIOTECA

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER CANVI

- MASERAS, ALFONS & JOUVEAU, MÀRIUS. — *Resum de Literatura Provençal*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1932. — 64 pp.
- MONTSIÀ, BERNAT. — *Les bèsties del Parc*. — Una visita a la col·lecció zoològica de Barcelona. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1931. — 50 pp.
- NOVEL·LES EXEMPLARS. — A cura de R. Aramon i Serra. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1934. — 186 pp.
- OLIVER, BERNAT. — *Excitatori de la Pensa a Déu*. — Text i anotació per Pere Bohigas. — Barcelona. — Els Nostres Clàssics. — 1929. — 286 pp.